

EGY MAGYAR FÖLDRAJZTUDÓS,

PRINZ GYULA

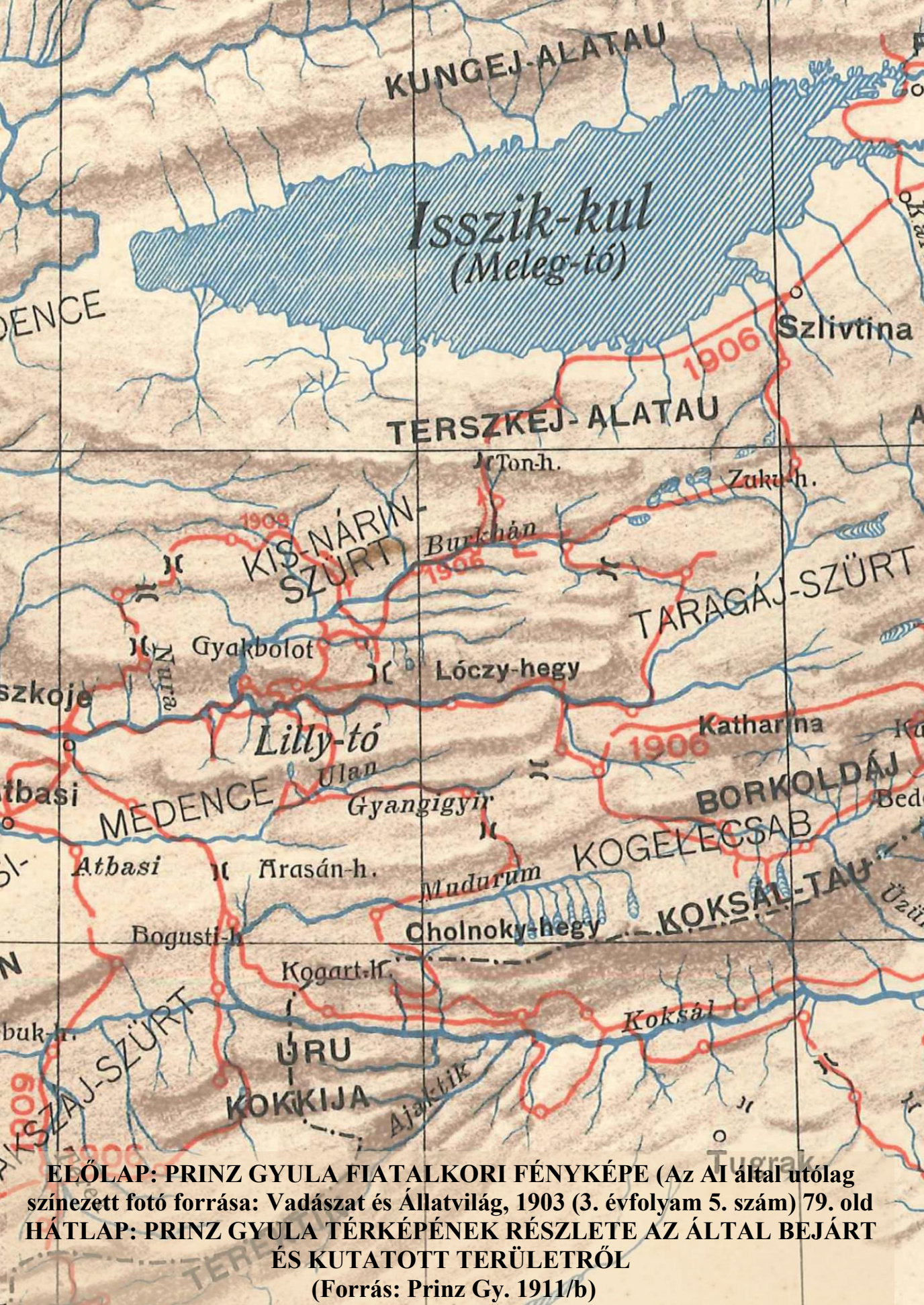
1906. ÉS 1909. ÉVI KÖZÉP-ÁZSIAI
UTAZÁSAINAK TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI
ÉS AZOK JELENTŐSÉGE NAPJAINKBAN, A
KLÍMAVÁLSÁG KORÁBAN

DR. KUBASSEK JÁNOS

Biskek - Budapest - Szeged – Érd

2026

**ELŐLAP: PRINZ GYULA FIATALKORI FÉNYKÉPE (Az AI által utólag
színezett fotó forrása: Vadászat és Állatvilág, 1903 (3. évfolyam 5. szám) 79. old
HÁTLAG: PRINZ GYULA TÉRKÉPÉNEK RÉSZLETE AZ ÁLTAL BEJÁRT
ÉS KUTATOTT TERÜLETRŐL
(Forrás: Prinz Gy. 1911/b)**

ELŐSZÓ

A magyar nép évszázadokon át érdeklődött Ázsia különleges tájai, elbűvölően szép hegybirodalma, népei és változatos kultúrája iránt. Julianus barát domonkos rendi szerzetes a 13. században indult el Keletre, hogy a magyarok feltételezett őshazáját és rokonait felkutassa. Neve a felfedező utazások szimbólumává vált.

Nem véletlen, hogy a földrajztudós Cholnoky Jenő kezdeményezésére készült el a fáradságokat és nehézségeket gyalogszerrel legyőző barát szobra, Antal Károly alkotása, mely a felfedező utazóink példaképévé és szimbólumává vált. Kőrösi Csoma Sándor Dzsungáriában feltételezte a magyarok őshazáját. Vándorlásai során jutott el a Himalája hegyei közé. Ő készítette el az első tudományos igényű tibeti-angol szótárt. Világszerte a tibetológia tudományának megteremtőjeként tartják számon.

A nemzetközi tekintélyű geológus, Lóczy Lajos 1877-1880 között Kínában tett felfedező expedíciót. Lóczy Lajos egyetemi tanárként évtizedeken át számos diákjában keltette fel az érdeklődést Ázsia iránt. Tanítványai közül többen az Ázsia kutatás elismert, nemzetközileg kiemelkedő tudósai lettek. Cholnoky Jenő professzora ösztönzésére utazott Kínába, hogy a Jangce mederváltozásait és a kőzetek változatos formavilágát tanulmányozza. Gubányi Károly és Szentgáli Antal a Távol-Keleten, Oroszországban Mandzsúriában a vasútvonalak kiépítésében szereztek jelentős érdemeket. Lóczy Lajos tehetséges, szorgalmas tanítványa, Prinz Gyula már diákkorában bejárta az Alpokat és dolgozatot írt a gleccserekről. Egy turista szakírói pályázaton díjat nyert, melyet a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Eötvös Loránd nyújtott át a fiatal diáknak. Prinz Gyula érdeklődése a magas hegyek iránt később is megmaradt, sőt megerősödött.

Az állattani megfigyeléseket és madártani gyűjtéseket végző Almásy Györggyel 1906-ban indult el első utazására, Kirgizisztánba. Megismerte Kirgizisztán változatos tájait, hóborította hegyóriásait és szurdokjait.

Második utazását magányosan, 1909-ben valósította meg a Magyar Tudományos Akadémia pénzügyi támogatásával. Részletes leírásokat és panorama-rajzokat készített, majd magyar és német nyelvű dolgozatokat írt a Tien-san hegyeiről, jégárjairól és folyóiról. Kirgiz kísérője és hegyivezetője, Kurmanbek társaságában a két expedíció során 9000 kilométeres utat tett meg, lóháton és gyalogosan, nagyon nehéz körülmények között. Prinz Gyula a földrajz, a geológia, a néprajz szolgálatában, tudományos célok érdekében utazott Közép-Ázsiába.

Magyarország nem volt gyarmatszerző hatalom. Utazóit a tudományos kíváncsiság és az emberek iránti érdeklődés ösztönözte. A magyar olvasók Prinz Gyula cikkeiből, könyveiből ismerték meg Kirgizisztánt. Érden, a Magyar Földrajzi Múzeumban és Szegeden, a Szegedi Tudományegyetem (ahol díszdoktori címet kapott), a Földrajz és Földtudományi Intézetében láthatóak Prinz Gyulára emlékeztető tárgyak, a Kirgizisztánban megfigyelt hegyvonulatokról készült térképek és panorámarajzok.

A megbecsülés jelei, hogy Pécsen és Érden szobra áll, Kirgizisztánban pedig emléktábla idézi fel munkásságát. Prinz Gyula életműve fontos szellemi-tudományos kapocs Magyarország és Kirgizisztán között. A magyarok az ő könyveiből ismerhették meg Kirgizisztán tájait, lakosságának küzdelmes életét, lakóhelyét, házait, gyönyörűen hímzett ruházatát és ékszereit.

Prinz Gyula kirgizek iránti kíváncsiságát és szeretetét bizonyítják a kirgiz emberekről készített rajzai. A bizalmon alapuló emberi kapcsolatok és az együttműködés jelentőségét egyetemi tanárként nagyon fontosnak tartotta.

A földrajz tanítása során az ázsiai népek megismerésére és megbecsülésére buzdította diákjait. Életfelfogása, szorgalma és eredményei ma is ösztönző példa lehet a fiatal nemzedék számára.

Biskek, 2026. május 23.

Dorogi Sándor,

Magyarország kirgizisztáni nagykövete

EGY MAGYAR FÖLDRAJZTUDÓS, PRINZ GYULA 1906. ÉS 1909. ÉVI KÖZÉP-ÁZSIAI UTAZÁSAINAK TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI ÉS AZOK JELENTŐSÉGE NAPJAINKBAN, A KLÍMAVÁLTSÁG KORÁBAN

DR. KUBASSEK JÁNOS

geográfus, tudománytörténész,
a Magyar Földrajzi Múzeum (Érd) címzetes igazgatója
a Nemzeti Közzolgálati Egyetem (Budapest) tanára
Magyarország, e-mail: kubassek.janos@gmail.com

Prinz Gyula Közép-Ázsiában tett két nagy utazása a kontinens XX. századi felfedezéstörténetének olyan világszerte számon tartott eseménye, melynek eredményei az Ázsia-kutatás alapvető építőkövei közé tartoznak. Ez a két utazás Prinz Gyula földrajzprofesszor dicsőségben, sikerekben és megpróbáltatásokban, megaláztatásokban egyaránt bővelkedő életútjának rendkívüli és kimagasló teljesítménye volt.

Prinz professzor két közép-ázsiai felfedező expedíciója olyan fényes példa, melyre mi magyarok joggal lehetünk büszkéek, megvalósítóját pedig méltán állíthatjuk követendő eszményképként a legfiatalabb geográfus nemzedékek elé.

1. Az első 1906-os ázsiai kutatóút Almásy György társaságában

A véletlen szerencsének is szerepe lehetett abban, hogy Prinz Gyula igen fiatalon lehetőséget kapott az expedíciós munkában való részvételre. Tanára, Lóczy Lajos 1905 őszén levélben kereste fel tehetséges tanítványát. Prinz így idézte vissza az életét meghatározó, sorsdöntő percek:

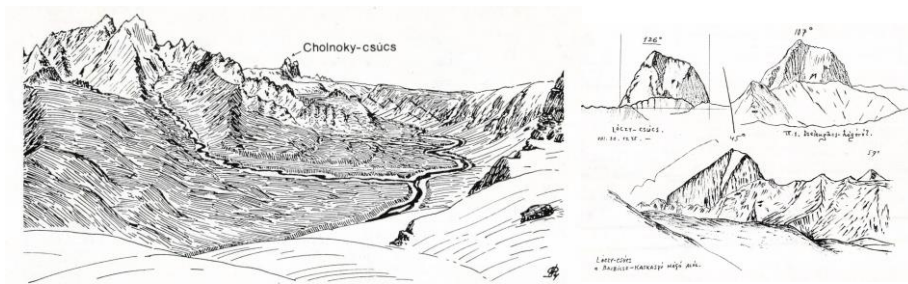
"Még jól emlékszem, milyen érzésekkel kerestem fel másnap reggel a mestert. Minden jó katona csatáról álmodik, s geológusnak pályája kezdetén mi lehet a legnagyobb álma? Részt venni abban a nagy munkában, abban a szívós küzdelemben, amit a tudomány folytat a sötét ismeretlen ellen. Eljutni azokra a határokra, ahonnan kezdve már nincs semmi útbaigazítás, nincsen ismeret, nincs térkép. Benyomulni oda, ahol senki nem tudja, mit hoz a holnap. Kipróbálni erejét, tudását ott, ahol segítséget, támaszt csak magától várhat. Felfedezni új országot, aminél nagyobb gyönyör számára nincsen."

A zoológus Almásy György érdeklődését elsősorban az állatvilág kötötte le. A madarak megfigyelésében elért eredményeit számon tartották, s az sem volt titok,

hogy 1900-ban megtett első expedícióján Kazahsztán és Kirgízia hegyvidékein úttörőként jutott el az európai kutatók számára érintetlen területekre.

A vagyonos Almásy útitapasztalatai birtokában szerette volna megnyerni azt az ifjú tudóst, aki hajlandó osztozni egy hosszú expedíció minden gyötrelmében, és ugyanakkor képes arra, hogy a földtudományokat új megfigyelésekkel és eredményekkel gazdagítsa, s egyúttal öregbítse a mecénás hírnevét.

A nagy körültekintést és rengeteg egyéb emberi szempont figyelembevételét igénylő döntéshez Lóczy Lajos adta az ajánlást. Prinz Almásy pénzügyi erőforrásai és helyszíni kapcsolatai révén juthatott ki első ízben Közép-Ázsiába. Feladatait azonban mestere határozta meg.

*Prinz Gyula ceruzarajzai a mestereiről: Cholnoky Jenőről (balra) és Lóczy Lajosról (jobbra) elnevezett Tien-sanban fekvő hegycsúcsairól.
(Forrás: Balázs D. 1986)*

Prinz számára geológiai és tektonikai kérdések tisztázása mellett külön feladatot jelentett a szinte teljesen ismeretlen magas-hegységek eljegesedési kérdéseinek és a gleccsereknek a vizsgálata.

A jégárak kiterjedése, olvadásviszonyaik felmérése, az éltető víz várható mennyiségének és időtartamának a meghatározása mind a mai napig döntő jelentőséggel bír Belső-Ázsia öntözőgazdálkodására és az oázisvárosok lakóinak mindennapi életkörülményeire.

Mivel a magashegységek gleccsereinek olvadó vizei döntő szerepet játszanak a környező síkságok és völgyek folyóinak vízutánpótlásában, e kérdések beható tanulmányozása túlmutat az akadémiai feladatokon és igen fontos hétköznapi-gyakorlati vonatkozásai vannak.

A kéregszerkezeti-hegyszerkezeti és tektonikai megfigyelések, valamint a magashegységek felszínformáinak tanulmányozása ugyancsak fontos helyet foglalt el a munkaprogramban.

Prinz két közép-ázsiai felfedező utazásának élményeit *Utazásaim Belső-Ázsiában* című, 1911-ben Budapesten megjelent nagyszerű könyvében tette közzé. A gazdagon illusztrált könyv olyan alapmunka, mely méltán helyezhető Sven Hedin, Gottfried Merzbacher, Lóczy Lajos, Cholnoky Jenő és Stein Aurél munkái mellé. A Közép-Ázsia szívében húzódó festői hegyvonulat, a századforduló idején a több, mint 300 ezer négyzetkilométer kiterjedésű, Tien-san jelentős része a szó-szoros értelmében feltáratlan vidéknek, "terra incognitának", tudományos értelemben szinte teljes egészében fehér foltnak számított. Szemjonov volt az az úttörő kutató, aki 1857-ben első európaiként pillantotta meg a Tien-san magas fennsíkjait, a Szír-darja forrásvidékét.

Az Orosz Birodalom vezetői okkal tartottak attól, hogy az akkoriban független Kelet-Turkesztán kánja esetleg szemet vet országuk határvidékére, ezért a cári hatalom katonai felderítő expedíciót küldött a hágók megismerése és feltérképezése céljából. Báró Kaulbars orosz kapitány katonáival felkereste a Száridsász szurdokának vidékét, majd 1886-ban az orosz Ivanov-Krasznov expedíció tagjai járták be e távoli tájakat. Ivanov felfedezte a Száridsász legészakibb áttörése alatt található völgyet, az Inilcseket és hírt adott Kaündürről is. E területeken a kalandos életű svéd Ázsia-kutató, Sven Hedin is megfordult.

A Száridsász áttörése azonban ismeretlen maradt, s ennek kutatása izgalmas, megoldandó problémának kínálkozott. A helyzetet bonyolította, hogy az orosz katonai térképezők nem akarták üresen hagyni a területre vonatkozó fehér foltot, s ezért inkább a szórványos, ellenőrizetlen földrajzi adatokat a fantáziájukból kiegészítették, és képzeletből térképre rajzoltak egy fantasztikus folyóhálózatot, s azt összekötötték a Narin egyik mellékfolyójával, a Karakollal.

Külön problémát jelentett a Kogelecsab néven ismert terület leírása. A Borkoldáj és a Kogsál-tau közötti völgy első bejárása ugyancsak Prinz Gyula érdeme. Az eljegesedett Khántengri hegyóriásból eredő gleccserek vize a Száridsász szűrtöt áttörő folyót táplálja, de e terület ekkor még szinte teljesen ismeretlen volt a tudomány számára.

Kétségtelen tény, hogy az 1902-1903 évi Merzbacher expedíció geológus tagja, Keidel már végzett földtani vizsgálatokat ezen az óriási területen, de még igen sok megválaszolatlan kérdés foglalkoztatta az Ázsia-kutatás szakembereit.

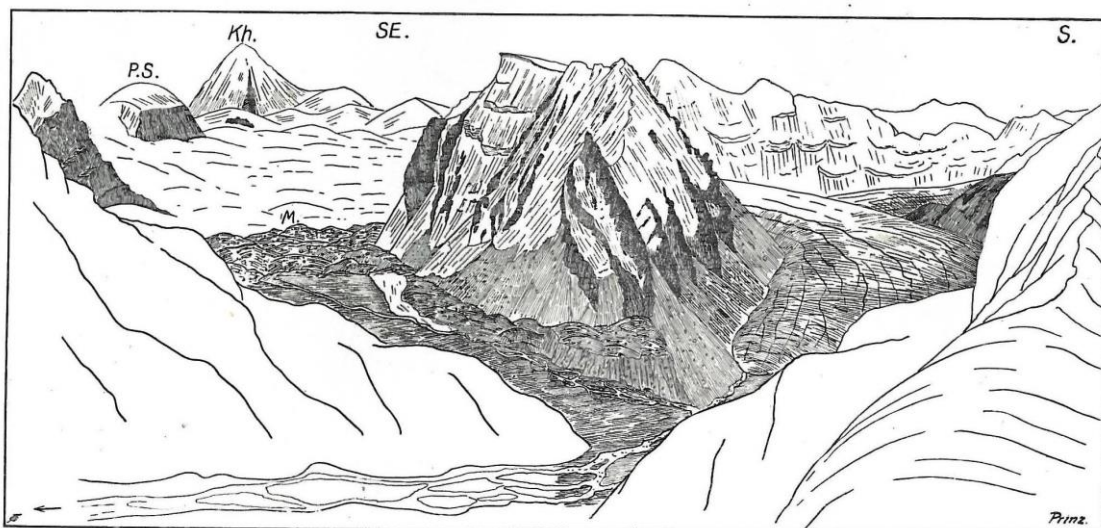
Prinz Gyula 1906 májusában érkezett meg a turkesztáni vasút végállomására, Andizsánba. Útitársa Almásy György és Herbert Archer voltak. A költségek javarészt a vagyonos Almásy György biztosította. A fiatal földrajztudós igen szerény pénzeszközök birtokában csatlakozhatott a vállalkozáshoz.

Az expedíció tagjaként tanulmányozta a Kogart-folyó teraszait és számos klímaváltozással kapcsolatos megfigyelést tett. Az Alabuga-folyó völgyében a han-hai képződményeket és a löszformákat vizsgálta, majd a Karkara és a Tekesz folyók völgyében teraszmorfológiai kutatásokat végzett.

A Kogart-hágón átkelve keresztezte a Fergana hegyláncot és áthaladt a Nagy-Narin medencén. Kitűnő földrajzi szemléletmódról tanúskodó megfigyeléseket tett a Tujuk-Asutör gleccsereivel kapcsolatban. Igen plastikusan írt tapasztalatairól:

„A jégárak visszahúzódása sokszor megfigyelhető Belső-Ázsiaiban is, bár itt a legtöbb inkább gyarapodik az újabb időben, semhogy fogyna. De azért vannak fogyó gleccserek is.

Ha a jégár fogyni kezd, akkor a törmelék megszabadul jégtakarójától. Ha ellenben zöld havasi réteken lovagolva, egyszerre csak a zöld gleccserjég zárja el keresztben a völgyet előttünk, akkor biztosak lehetünk, hogy gyarapodó jégárral vagyunk szemben. A gyarapodás, vagy fogyás okait ismerjük, - ha a csapadék bő, a jégár nő, ha kevés - a jégár fogy. Szóval a jégár bemutatja a klíma változásait. A Tujuk Ashutor két jégárja, melyet most látott meg az első európai szeme, úgy látszott, hogy megcsal bennünket. Az egyik jégár a visszahúzódás, a másik pedig a gyarapodás rendkívül világos képét mutatta.”

*Prinz Gyula Tujuk-Ashutor gleccsereit bemutató panorámarajza.
(Forrás: Prinz Gy. 1911/b)*

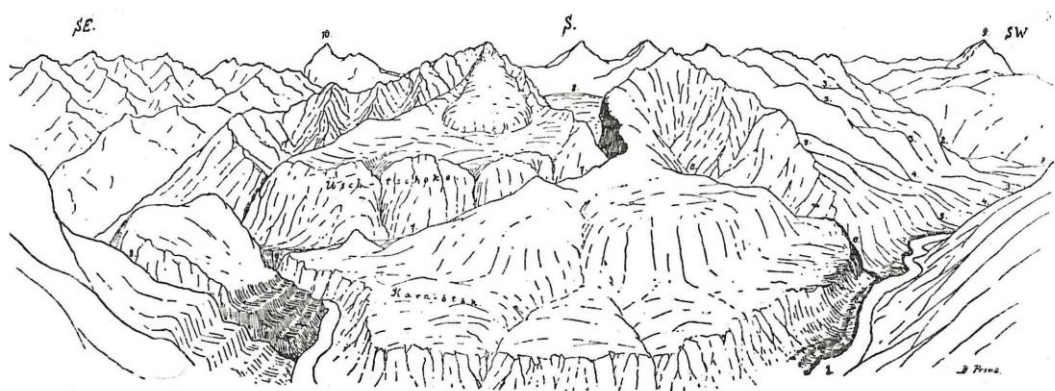
Prinz Gyula nemcsak a természeti jelenségek leírásának volt kitűnő tollú mestere. Kíváncsi geográfusként mindig kereste a jelenségek keletkezésének okait és előzményeit. Igen szerteágazó összefüggésekbe ágyazva értelmezte a látottakat.

Prinz Gyula részletes felméréseket készített a Tien-san legszebb alpesi tavairól, a Kara-kölről (Fekete-tó) és az Ak-kölről (Fehér-tó), valamint a Tozgul sóstóról. Tanulmányozta a tavak vízháztartási és vízutánpótlási viszonyait, környezetüket és vizsgálta keletkezésük körülményeit. Legnagyobb érdeme, hogy a látottakat csodálatos szépségű panoráma rajzokban és térképeken örökítette meg. A növénytakarótól mentes kopár hegyvonulatok csodálatos panorámáját olyan művészi érzékkel rajzolta le, melyek a magyar geográfiai irodalom páratlan alkotásai.

A műfajukat tekintve panorámarajzok első felvételeit rendkívül mostoha körülmények között vetette papírra. A négyezer méter fölötti hágókon 0 fok alatti hidegben, csontvelődermesztő, fagyos szélben, hóviharban, vagy metsző jégdarától verve, kifeszített köpenye alatt elgémberedett ujjakkal rajzolta a terepformákat. Teodolitos méréseit a mai napig csodálhatjuk. Prinz földrajzi szempontból legértékesebb megfigyelései olyan gleccservilágot érintenek, melyet európai tudós előtte nem látott, nem írt le.

A természet legfenségesebb, legmúltóságteljesebb jelenségei, a gleccserek kutatása Prinz Gyulát számos felfedezéssel gazdagította:

".. A Kaiündü jégárjának déli oldalmorénáján elég messze el lehet lovon is menni, mikor már féltem, hogy lovam lábát töri a sziklák között, gyalog folytattam utamat. Egész kis sarkvidékre kerültem. A jégár olyan széles volt, hogy fél óra alatt alig lehetett volna a másik partjára jutni....A csúcok legfeljebb 5-600 méterrel emelkednek a jégár fölé, tehát átlag 4500-4700 méter magasak lehetnek. Egyes meredekebb hegyoldalakat kivéve, mindent elborít a jégtakaró. Ez a kirándulás szintén egy 10-12 km hosszú jégár felfedezésével járt, de még sokkal fontosabb volt az a felfedezésem, hogy a hegyláncok csapásában a Kaiündü járatainak vidékén sincsen változás, hanem az Isigart hegylánc, ha más név alatt is, de megszakítás nélkül folytatódik nyugat felé..."

Prinz panorámarajza a Koksai-Tau északi gerincéről, előtérben a Száridsássz Kumari szurdoka, (Forrás: Prinz Gy. 1911/b), és az ugyanerről a nézőpontról készült Google-Earth tájkép.

Prinz Gyula néhány hónapos együttlétet követően személyes okok miatt elvált Almásy Györgytől. A megpróbáltatások mindkettőjük idegeit kikezdték, s a mostoha életkörülményekhez és az egymáshoz való alkalmazkodás felőrölte türelmüket.

Prinz Gyula elszántságát korábbi patrónusával, Almásy Györggyel való szakítása sem törte meg. Emberfeletti lelkierőre volt szüksége a fiatal tudós ahhoz, hogy szinte nincstelenül, pénzügyileg kiszolgáltatottan és magányosan folytassa az útját az ismeretlenbe.

Az esemény a külvilág számára elfogadható alkalmat adott volna arra, hogy Prinz Gyula befejezze az expedíciót és anyagiak híján emelt fővel hazatérjen. Senki nem vethetett volna rá követ ezért. Magyarországon Lóczy és Cholnoky - akik Kínában ugyancsak megtapasztalták a külhoni kiszolgáltatottság és pénztelenség

léleksorvasztó mélységeit - egyaránt méltányolták volna pályatársuk indokait. Prinz azonban maradt tovább és dolgozott fáradhatatlanul.

2. Elárvultan, egyedül - a legnagyobb felfedezés - a legnehezebb körülmények között

1906. november 8-án indult neki a Száridsássz harmadik szurdokának bejárására. Az előkészületekről így számolt be:

"Az utazók leírásaiból, a kirgizek elbeszéléseiből tudtam, hogyha beáll a tél, a Száridsásszban irtózatos a hideg. Nos, akkor a Száridsássz morajló áradata szelíd országúttá kell, hogy váljon. Mikor tehát téli utam terveit szőttem, elhatároztam, hogy a nagy folyam hosszából 6 év segítségével fogok átjutni az ég hegyein.

Az orosz kolóniában ismerőseim minden áron le akartak beszélni erről a tervről. Bár a télen még egyikük sem látta a Száridsásszt, de a kirgizek rettentő borzalmakat festettek előttük az ottani hidegekről és a járhatatlan utak ezer veszedelméről. Futterer és Hedin a Pamírban és Alaiban jártak télen és csakugyan elijesztő leírásokat közöltek. De ezen utazók csak egy-két hetet töltöttek úton, sokkal jobban ismert vidéken, s rövid út után melege fűtött házba kerültek. Azonkívül volt pénzüik bőven, hogy teljesen felszerelhették magukat a szükségesekkel, petróleumkályhával és hasonlókval. Nekem azonban legkevesebb hat hetet kellett töltenem a szűrtökön, ahol tüzelőfa nincs, s összes téli felszerelésem egy kirgiz kecskebőr suba és egy vastag medvebunda, melybe éjjelre begöngyöltem magamat.

Pénzem összesen nem sokkal volt több, mint háromszáz rubel, melyet Almásytól a hazautazás költségeire kaptam, ezt akartam a téli utazásra fordítani, míg Andizsánban vasúti utazás költségeit már a magaméból kellett deponálnom."

A nagy nyugati expedíciók körültekintő gondossággal felszerelt csapatai mindent megkaptak, amire csak szükségük volt, hiszen a megszokott civilizáció kényelmétől távol, a többletterhek vállalása csak a többletjavak biztosítása esetén tűnt ésszerűen elvárhatónak. A legkiválóbb emberek a nyugati világban mindig megkapták a lehetséges legmagasabb támogatásokat, hiszen utazásaikhoz nagyon fontos és messzire mutató, állami, politikai és gazdasági érdekek fűződtek.

Sem a pénz, sem az elhatározás nem hiányozhatott, ha az angol, a francia, a német, vagy éppen a svéd kutató vette a fejébe, hogy bejárja, és megismeri Ázsia hegyóriásainak lenyűgöző világát. Hozzájuk képest Prinz Gyula bátor és

kockázatos, magányos vállalkozása már csaknem az elmeháborodottsággal tűnhet határosnak. Magyarországnak nem volt semmilyen politikai vagy gazdasági célja vagy érdekeltsége Közép-Ázsiában, ezért a tudós kutatók sem számíthattak az állami szervek támogatására, bár a közvélemény mindig nagy érdeklődéssel és rokonszenvvel kísérte figyelemmel útjukat. Fontos kiemelnünk, hogy Prinz Gyula utazásainak célja nem gazdasági vagy politikai cél, hanem kizárólag a térség tudományos igényű feltárása: néprajzi, földrajzi és geológiai viszonyainak megismerése és leírása volt!

Ilyen mostoha feltételek közepette a körültekintően megválasztott hegyi vezető személyén, útvonalismeretén, helyzetfelismerésén, és döntésein élet-halál kérdése dőlhet el!

A magashegységek irdatlan kietlenségében csak egyszer tévedhet a vándor, mert ismétlésre nem ad lehetőséget a sors. Prinznek nélkülöznie kellett megszokott kirgiz kísérőjét, Kurmanbeket, pedig ő volt az, aki a nyáron együtt töltött idő alatt a legerőteljesebben ösztönözte az útra. A körülményeket és Prinz keserűségét egyaránt érzékeltetik az alábbi sorok:

„Lovam egy sem volt, sem nyergem, sátram, az összes felszerelést Almásy magával vitte, az ő tulajdona volt. Műszereim sem voltak, még aneroidom sem, mellyel magasságot mérhettem volna...

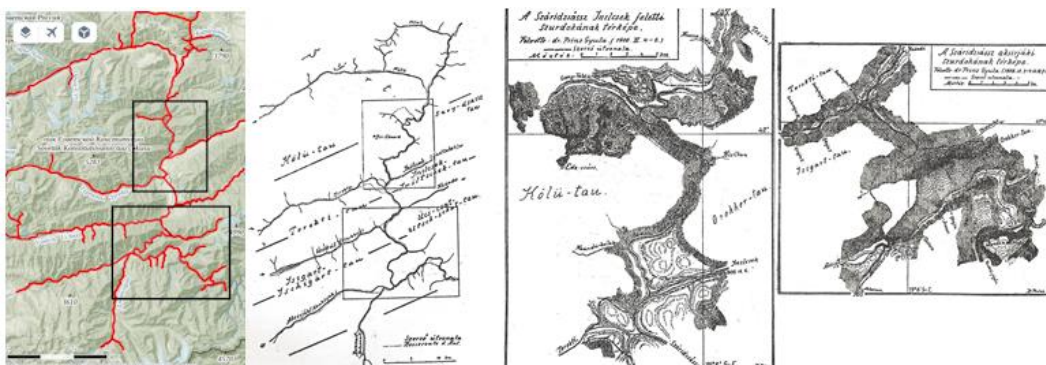
Hazulról nem várhattam semmit, mert hónapokig tarthatott volna, míg azt megkapom. Mindenesetre szomorú helyzetben voltam az anyagi eszközök tekintetében. De a felszerelés fogyatékoságára alig gondoltam. Bíztam jó szerencsémben, ha nincs fényképezőgépem, rajzolni fogok. Ha nincsenek műszereim, sok gonddal, jó megfigyelőképességgel mégis lehet sok becses tudományos eredményt összehozni, mindenestől többet, mint amennyit rossz megfigyelő tud, akármilyen kitűnő műszerek! ⁷

Nincsen fegyverem, - de nincsen vagyonom sem, melyet védelmeznem kellene. Nincsen sátram, - meghálok a kirgizek között, vagy a hóban, sziklán."

E sorok Prinz Gyula életfelfogására és szemléletmódjára is jellemző fényt vetnek. Osztozott más Ázsia-kutató magyarok így Kőrösi Csoma Sándor, Vámbéry Ármin és Reguly Antal mostoha sorsának viszontagságaiban, az utazások minden bizonytalanságában és kiszámíthatatlanságában, de a tervét nem adta fel. Mindenesetre közép-ázsiai utazásai eredményeinek utókorai mérlegelésében nem szabad figyelmen kívül hagyni azoknak az igen korlátozott, szűkös erőforrásoknak a számbavételét, melyek kétségtelenül erőteljesebben hangsúlyozzák az emberi tényező fontosságát.

Prinz Gyula jellemvonásainak és emberi tulajdonságainak is meggyőző bizonyossága ennek a rendkívüli, szívet, tüdőt, testet-lelket próbára tevő utazásnak a leírása.

"A Száridsássz fennsíkon már kisebb volt a hó, alig bokáig érő. A farkasnyomok keresztül-kasul szelték egymást; a kirgizek óvatosak is voltak, mindig sűrű csoportokban jártak, egyedül lehetőleg sohasem. A távoli fehér hegyoldalakon gyakran jelentek meg fekete mozgó pontokként kalandozó farkasok. November 3-án megérkeztünk a Száridsásszhoz, az Ignatijev-expedíciótól 1886-ban felfedezett északi sziklakapuhoz. A folyam a 22 C fokos hideg mellett sem volt még teljesen befagyva csak ott, ahol csendesedett a folyása, vezetett rajta egy-egy széles jéghíd."

A Száridsássz folyó környéke, melyet első utazóként járt be és térképezett Prinz Gyula (balra a jelenlegi domborzati térképen jelölve a Prinz által bejárt és térképezett folyószakaszok, jobbra Prinz eredeti térképei)

(Forrás: Prinz Gy. 1911/b),

A hó- és jéghidak a legbizonytalanabb átkelőhelyek, melyek számtalan tragédiát okoztak. Ha csalóka törmeléktakaró borítja a felszínüket, a vándor könnyebben megbízik bennük, s az óvatosságról megfeledkezve magabiztosan lépked rajtuk. Amennyiben tömör jég tölti ki belsejüket, biztonságosak lehetnek, s több mászányi teher alatt sem roppannak össze.

Ha azonban a folyóvíz sodrása és hordaléka hirtelen vízszintemelkedés okán aláátaszási pontjaikat körbe mossa, órák alatt elveszíthetik állékonyosságukat és akár egy kutya súlya alatt is összeomolhatnak. E borzalmas, és hétköznapi szemmel szinte elképzelhetetlen terepviszonyok nehézségeire Európában nem lehet megfelelően felkészülni. A kirgiz nyelvet alapfokon már értő és beszélő Prinz Gyula nem riadt vissza ezektől a viszontagságoktól.

Talán a tapasztalatlanságával magyarázható, hogy már az első alkalommal neki mert vágni ennek az életveszélyekben teli 8 edő útnak. A tapasztaltabb

helybeliek realisabban mérték fel a Száridsássz szurdokának kockázatát, így nem csoda, hogy Prinz nehezen talált kísérőt erre az útra.

„Néhol a bömbölő folyam olyan keskeny repedésszerű szurdokba került, hogy az ember azt hihette volna, át tud rajta ugorni. Persze csak csalódás volt, mert a folyam több mint tíz méter széles volt. A sziklafalak egészen följe hajoltak, beborították, egy-egy sziklapárkány erősen nyújtózkodott a túlsó falak felé...

Prinz Gyula személyes bátorságát jelzi, hogy az igen zord téli körülmények ellenére is folytatta útját, s a jeges Inilcsek sem riasztotta vissza. E vidéken, ha baleset következne be, ma is nagyon nehéz volna menekvést találni. Akkoriban szinte elképzelhetetlen volt, hogy a bajbajutott ember külső segítségre talál. Prinz Gyulát hajtotta, ösztökelte a felfedezőkhöz olthatatlan kíváncsisága, mely nem ismer akadályt, veszélyt, lehetetlent. A vakmerő, fiatal tudós így örökítette meg vállalkozásának legemlékezetesebb pillanatait:

"...nem maradt más hátra, mint belegázolni a zajló Inilcsekbe. Gyorsan levetkőztünk és néhány perc múlva kissé sziszegve ugyan a hidegtől, de azért jókedvűen gázoltunk derékig a vízben. Száraz ruháinkat összekötözve, a fejünk felett tartottuk, hogy legyen a túlsó parton mit felvennünk. Három ágon gázoltunk keresztül. A jégtáblákat egyetlen szabadon levő kezünkkel lökdöstük félre, nehogy nekünk jöjjenek. A folyó sodra nem volt nagyon erős, de azért egy-egy pillanatra fel-fel emelt bennünket, kivált a kisebb termetű kirgizt.

Mikor kirgizem a vízbe gázolást ajánlotta, visszaborzadtam a tervtől, s most a túlsó parton nevettem rajta. Az első pillanatban, mikor a vízbe léptem, átjárt ugyan a hideg, de a következő percben már semmit sem éreztem, a bőröm már egészen megdermedt."

A Tien-san lenyűgöző sziklavilágának talán legérdekesebb és legkülönösebb tájait tárja fel a Száridsássz bejáratlansága, melyről az első részletes, pontos térképeket Prinz Gyulának köszönhetjük. Nehéz elképzelni, hogy ilyen fizikai megpróbáltatások után hogyan lehetett a magányos utazónak lelkiereje mérésekre és térképrajzolásra, de a produktumokat, a szépen kidolgozott térképeket szemlélve megállapítható, Prinz nem ismert lehetetlent. A körülmények érzékeltetését ismét a tudós naplójából származó idézet teszi plasztikussá:

"Átgázoltunk a Száridsásszon, azután befordultunk délkelet felé a szurdokba...A Száridsássz itt olyan óriási kanyargókat alkot, hogy nehéz kiigazodni útvesztőjében. Még lehetett volna tovább is menni a folyam mentén, de lenn igen fáradtságos volt a jégpárkányon és a kőtömbökön csúszás-mászás. Néhol szinte

a falhoz kellett tapadnunk, hogy megmenekedjünk a hideg fürdőtől és azonkívül egyáltalán nem veszélytelen, mert a jégpárkány távolról sem volt olyan vastag, mint a két felső szurdokban.

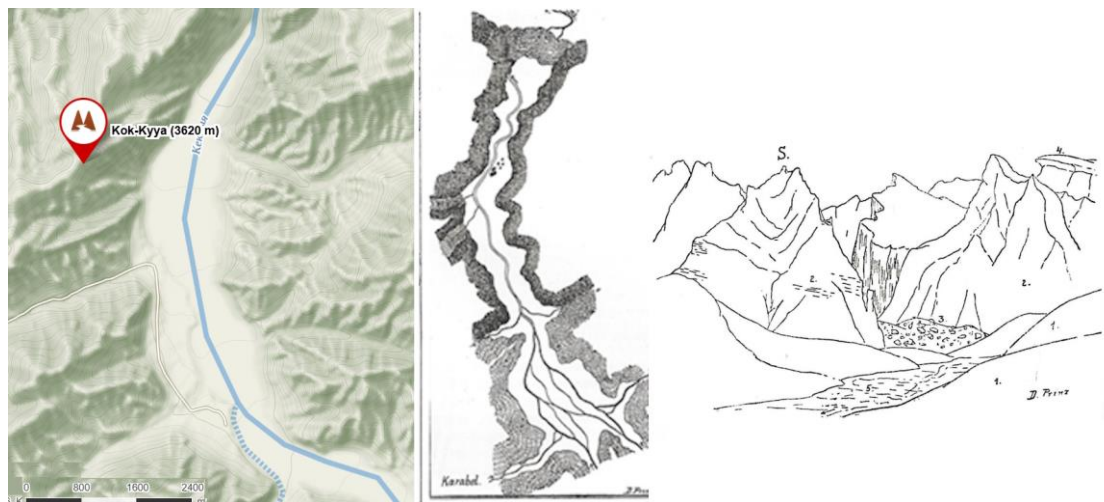
Prinz Gyula nagy figyelmet szentelt a hidrográfiai kérdések vizsgálatának. Ezirányú kutatásai különösen a Kogelecsab és a Borkoldáj-hegység vonatkozásában érdekesek. Prinz elsősorban arra volt kíváncsi, hogy hova jutnak el a jégárok olvadékvizeinek tömegei, melynek tisztázása a gazdasági élet számára különösen fontosak. A téli időjárási körülmények között vállalta a mínusz 30 fokos hidegben a gleccseren alvás borzalmait, de nem volt olyan akadály, melytől visszaretent volna. Eljutott a Narin-folyó mentén a Kapcsagáj sziklaszurdokába, ahová csak téli időjárási körülmények között lehet behatolni. Szjevercov 1866-os kutatóútja után Prinz Gyula volt az első, aki nagy gondot fordított a tavak felmérésére és térképezésére.

A helyiek által „névtelen-tónak” nevezett vizét (Mai neve Kol-tor) hegyomlás duzzasztotta fel. Prinz Gyula feleségéről Lilly-tónak nevezte el ezt a tavat (utólag AI-vel színezett fénykép forrása: Prinz Gy, 1911/b)

Ezirányú munkájának egyik szép eredménye az egykori Kok-kija-tó medencéjének felmérése és térképezése. Találónan állapította meg a tó keletkezéséről, hogy földrengésnek köszönhetette a születését, mert a vizét

hegyomlás duzzasztotta fel, de halálát is hasonló folyamatok okozták, mert a sziklafal megrepedése miatt a felhalmozódott törmelékben a víz utat talált lefelé.

Kok kija-hordalékkúp síkságának jelenlegi domborzata (balra) Prinz által rajzolt térképe a (középen) és látképi rajza a Kok-kija-szurdokáról (jobbra)
(Forrás: Prinz Gy. 1911/b)

3. A második, 1909-es expedíció fontosabb eredményei

Prinz Gyula 1906-os tien-sani expedíciója során bebizonyította, hogy alkalmas felfedező célokkal elindított expedíciós kutatómunka sikeres elvégzésére. Az általa gyűjtött természetföldrajzi adatok tömkelege, a néprajzi megfigyelések és a gyönyörű panorámarajzok, valamint térképek meggyőzték a hazai tudományos köröket arról, hogy az ifjú tudós méltó a földtudományi szakma támogatására.

Az 1906-os expedíció tapasztalatai alapján világossá vált, hogy a következő expedíció költségei mintegy tízezer koronát tehetnek ki, mely a fiatal egyetemi tanársegéd 2800 koronás évi jövedelmének 10-nint a háromszorosára rúgott. Az anyagi alapok megteremtése így nem kevesebb problémát jelentett. Két év alatt sikerült Prinznek külön munkáiból, fizetéséből megtakarított pénzéből, újságcikkek írásából, előadások tartásából, illetve bányászati szakvélemények készítéséből 5000 koronát félretenni.

A Magyar Tudományos Akadémia sem bizonyult szűkmarkúnak. A tudós testület 4000 korona támogatást utalt ki, ami rendkívüli segítségnek bizonyult. Sikerült megszerezni a szükséges ajánlásokat is, így Berchtold Lipót szentpétervári nagykövet támogatását. Az engedélyek igen nehezen érkeztek meg, de végül

sikerült megszerezni az orosz és a kínai kormány hozzájárulását a határvidékre, illetve az attól délre eső területekre belépést biztosító útlevelet.

Prinz ezúttal már bőséges útitapasztalatokkal és a hétköznapi társalgáshoz szükséges kirgiz nyelvismerettel rendelkezett. A pénzügyi függetlenség birtokában nem kellett attól tartania, hogy a tallérok szűkében hiúsul meg a vállalkozása.

Az 1909 májusában megkezdett út a Tűz-asu völgyön keresztül, a Kalmak-hágó elérésével adta az első próbatételt. Így ír az első lépésekről:

"...sötétszürke homokkőpalák törmelékével borított hegyoldalon kapaszkodtunk felfelé. Először csak kisebb hómezőkön kellett keresztüljutnunk. Az olvadás már megkezdődött, s a télen kemény kéreggel borított hómezők olyanok voltak, mint a teleitatott szivacs. A hómezők fenekén vígan csobogtak lefelé az olvadékvizek, tömördek apró alagutat vájva, amelyek az első lépésnél beszakadtak. Alul a törmelékes lejtő pedig valóságos iszappá alakult át. Az egész hegyoldal, ott, ahol már elolvadt a hó, folyt lefelé. A hómezők szélein párkány emelkedett ki, s ha ráakartunk kapaszkodni, csákánnyal kellett először utat, illetve lépcsőt vágni bele.

Kis lovaink kitarással és ügyesen dolgoztak. Nehéz munka volt az előrejutás és nem veszély nélküli. A hólavina, a kirgizek legnagyobb réme akármikor megindulhatott. Az iszapos, csúszós, meredek törmelékkúpokon már csak lazán feküdtek a hómezők, s féltő volt, hogy ha rámegyünk, az első lépésnél megindul alattunk."

Prinz harsogó olvadékvizek alámosta hóhidakon, helyenként kötélbiztosítással jutott fel a Belső- és Nyugat-Ázsia határát jelző hágóra, melyen túl a lefolyóvizek már nem az Aral-tó, hanem a Lop-Nor felé kerestek utat. E tájakon az orosz katonai térképek teljesen használhatatlannak bizonyultak. A kirgizek által elbeszélt adatok mellett Prinz jórészt az ösztöneire volt utalva a tájékozódásban.

Jellemző tény, hogy míg a Prinzet megelőző expedíciók tagjai elsősorban a völgyekben, azok hosszában haladtak, addig ő felmerészkedett a hágókra. Útjának legmagasabb pontja az 5300 méter magas Atojnok-hágó volt. Ő volt az első tudós, aki behatolt a Tien-san félelmetes szurdokaiba és elsőként járta végig a szédítő mélységek fölött kanyargó görgeteges sziklaösvényeket.

4. Prinz Gyula kutatóútjai a néprajz szolgálatában

A második, 1909-es expedíció során Prinz kiterjesztette kutatásai területét és rátermett kísérelője, Kurmanbek társaságában igen hosszú időre tervezett karavánt szerelt fel.

Az orosz-kínai vetélkedés és a határ mindkét oldalán észlelhető katonai készülődés nyomta rá bélyegét a vidék hangulatára. Nem feledhetjük, e második expedícióra sokkal kényesebb politikai helyzetben került sor, mint az elsőre, ráadásul az expedíció tervei között szerepelt a központi hatalomtól, Pekingtől távolabb található, periférikus kínai területek felkeresése is. Nagyon csekély és megbízhatatlan információk birtokában kezdte meg második útját Prinz, aki ezúttal érintette a Takla-Makán nyugati tájait és Kasgárból kiindulva feljutott az Ulugart forrásvidékére, a Kasgari-Alpok északi gleccsereihez.

A Karatas folyót követve kereste fel a Kun-lun északi vonulatait. Az 1909-es útvonalának legdélibb pontja, a Jarkand-darja nagy kanyarulata, illetve Kuserab település voltak. E vállalkozás nemcsak földrajzi eredményekben bővelkedett, hanem néprajzi megfigyelésekben is.

Prinz előrelátását és komplex szemléletmódját jelzi, hogy megállapodott a Magyar Nemzeti Múzeummal, az útja során látott nomád hegylakók körében néprajzi gyűjtéseket végez, és jól dokumentált tárgykollekciókat juttat a múzeumnak. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy mindkét expedíciója igen tanulságos néprajzi megfigyeléseket adott a tudománynak, melynek következtében Prinz Gyula nevét a mai napig meghatározó forrásközlőként tarthatja számon az etnográfia. Sajnálatos, hogy néprajzi tanulmányait kizárólag magyar nyelven publikálta. Az összesen mintegy 68 oldalnyi, rajzokkal és fotókkal gazdagon illusztrált szöveg reményeink szerint hamarosan a világnyelvek (orosz, angol) mellett kirgizül is elérhető lesz. Prinz figyelme kiterjedt a kirgizek és a kazakok életkörülményeire, lakóhelyükre, építkezésükre, földművelésükre, állattenyésztésükre, vándorlásaikra, öltözködésükre, szokásaikra és táplálkozásukra.

Száríkol kirgiz legény (balra), Kara kirgiz legény Bogusti környékéről (középen) és hűséges hegyi vezetője Kurmanbek (jobbra, a szerző rajzai Prinz Gy. 1911/b)

A kitűnő megfigyelő közvetlen kapcsolatot létesített Belső-Ázsia lakóival, köztük élt, így életkörülményeiket saját tapasztalásból ismerhette meg. Mivel nem népes expedíció tagjaként érkezett, a kényelem és a biztonság szempontjából hátrányos helyzete a kapcsolatteremtés oldaláról tekintve előnynek számított. A helybéliek hamar bizalmukba fogadták, s mivel igen gyorsan elsajátította a kirgiz nyelv legalapvetőbb szókincsét, hamar elnyerte a hegylakók rokonszenvét, mely nélkül egy lépést sem tehetett volna az ismeretlen vidéken.

A szokások megismerése különösen fontosnak bizonyult a számára, hiszen a moszlimok lakta vidéken a tájékozatlan vendég könnyen vétethet olyan hibát, mellyel megsérti a helybéliek önértékét, és ez megtorlást vonhat maga után. Prinz figyelme a kirgizek és a kazakok életkörülményeinek szinte minden vonatkozását felölelték.

Prinz Gyula már első, 1906-os útja során felfigyelt a települések elhelyezkedésének földrajzi törvényszerűségeire, s ezek részletes ábrázolásával már előrevetítette a jövőbeli településgeográfus szemléletmódját.

Nagyon fontos megemlíteni, hogy Prinz Gyula rajz tehetsége nemcsak a hegyekről készült felvételek vonatkozásában szembeötlő, hanem a házak megörökítésében is. A lakóházakról készített alaprajzaiban a helyiségek funkcióit feltűntette.

Külön nyeresége a tudománynak, hogy Prinz Gyula emberek iránti érdeklődése sem volt csekélyebb, s megfigyelései az élet szinte minden szféráját felölelték. A hitelességhez nem férhet kétség, hiszen Prinz a közelmúltban megfogalmazott kultúrantropológiai elveknek megfelelően a kirgizek és kazakok között élt, s osztozott sorsuk minden életmegnyilvánulásában.

A szokások megörökítésének alaposságára jellemző az alábbi részlet, melyet a kirgizek életkörülményeiről még első útja során, 1906 december 10-én vetett papírra:

"A legjobb sátorok egyik sarkában állították fel ágyamat. A másik oldalon, a párnák és szőnyegek tömkelegében nyafogó, félmeztelen gyereksereget és az asszonyokat nem engedtem kilakoltatni. A családfő egyik fiatal felesége nem volt vendégfogadáshoz öltözve. A hiú kis teremtes persze rögtön elővette a hosszú gyolcsszalagokat, melyekből a turbánt szokták fejükre kötni. A kirgiz asszonyok kis himzett sapkát viselnek, s föléje 22-23 méter hosszú széles vászonszalagot csavarnak 4 darabban úgy, hogy a vászonhengerbe felülről be lehet nyúlni. Ebben tartja a kirgiz asszony összes apróságait, tűt, cérnát, stb. A lányok vidrabőrös bársonysapkát hordanak.

A sátrak körül néhány halom darabos jég feküdt. Már régen nem láttak sátorgazdáink vizet. A folyók fenéig fagytak, s a lovakat is a jégből olvasztott vízzel itatják meg. A trágyatűz felett a lóhús az olvadó jég közé került, a teáskancsókat jéggel tele állították a tűz mellé. A kómüz (koboz) elnémult most, hiába volt tamasa és cukor a teában. Fagytól gémberedett ujjakkal kinek van kedve húrokat pengetni. Az ajkak se nyílnak szívesen dalra, mikor olyan kutya hideg levegő jön a fogakra."

Prinz néprajzi megfigyeléseit nagyszerű rajzokban örökítette meg. Utazásaim Belső-Ázsiában című kötetének talán legtanulságosabb részét képezik azok a ceruzarajzok és színes fényképfelvételek, melyek e távoli térség lakóinak mindennapjait örökítik meg.

Prinz Gyula ázsiai utazásainak másik nagy nyeresége az etnográfát gazdagította, s nem lehetünk elfogultak, ha azt állítjuk, hogy e dokumentáció nemzetközi viszonylatban mérve is páratlan értékeket hordoz. Prinz Gyula ízig-vérig geográfus volt, s szemléletmódjában mindig megkülönböztetett helyet foglalt el a táj és az ember kapcsolata.

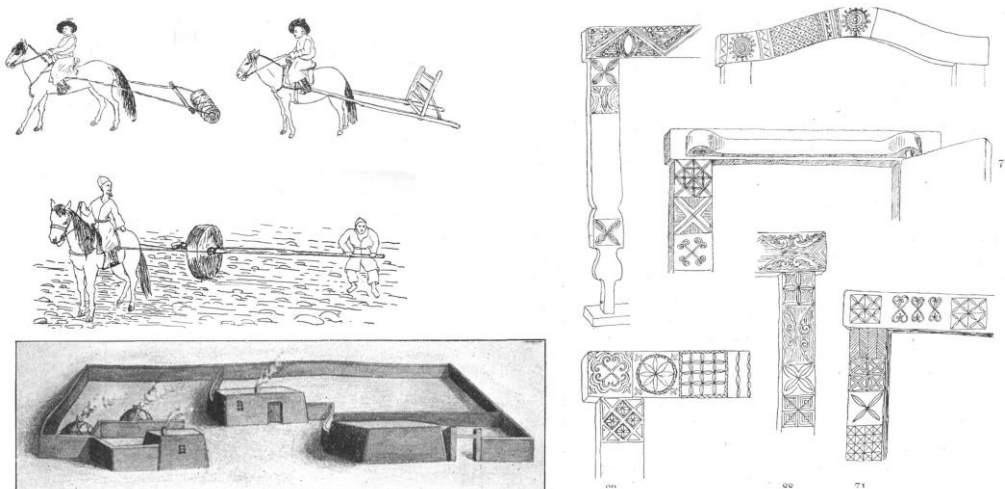
„Kirgizek Kaiz környékén” (utólag AI-vel színezett fénykép forrása: Prinz Gy, 1911/b)

Néprajzi gyűjtéseinek leglátványosabb darabjairól - a színpompás népviseletekről, párnákról, remekművű ezüst ékszerekről - készített felvételek és festmények könyvének legszebb illusztrációi közé tartoznak.

Fontos utalni arra, hogy a néprajzi ismeretek megszerzésének kényszere abból a körülményből fakadt, hogy Prinz expedíciójának élelmszerellátását csak a helyszínen, alkalmi vásárlásokkal lehetett biztosítani. A táplálék szűkében tengődő nomád hegylakók körében minden birkának, minden zsák lisztnek nagy értéke van, s csak akkor osztják meg elemőzsiájukat az idegennel, ha az méltó a bizalmukra. A magyar kutató ugyanúgy ette a kirgizek ételét, a gyarmát, a tejbe kevert lisztet, mint a helybeliek, ugyanúgy jurtban, vagy sátorban aludt, s osztozott életviszonyaik minden mostohaságában.

Prinz Gyula az emberi kapcsolatok kiépítése terén olyan példát adott az utókornak, melynek elemzése méltó egy külön pszichológiai tanulmány elkészítésére.

13

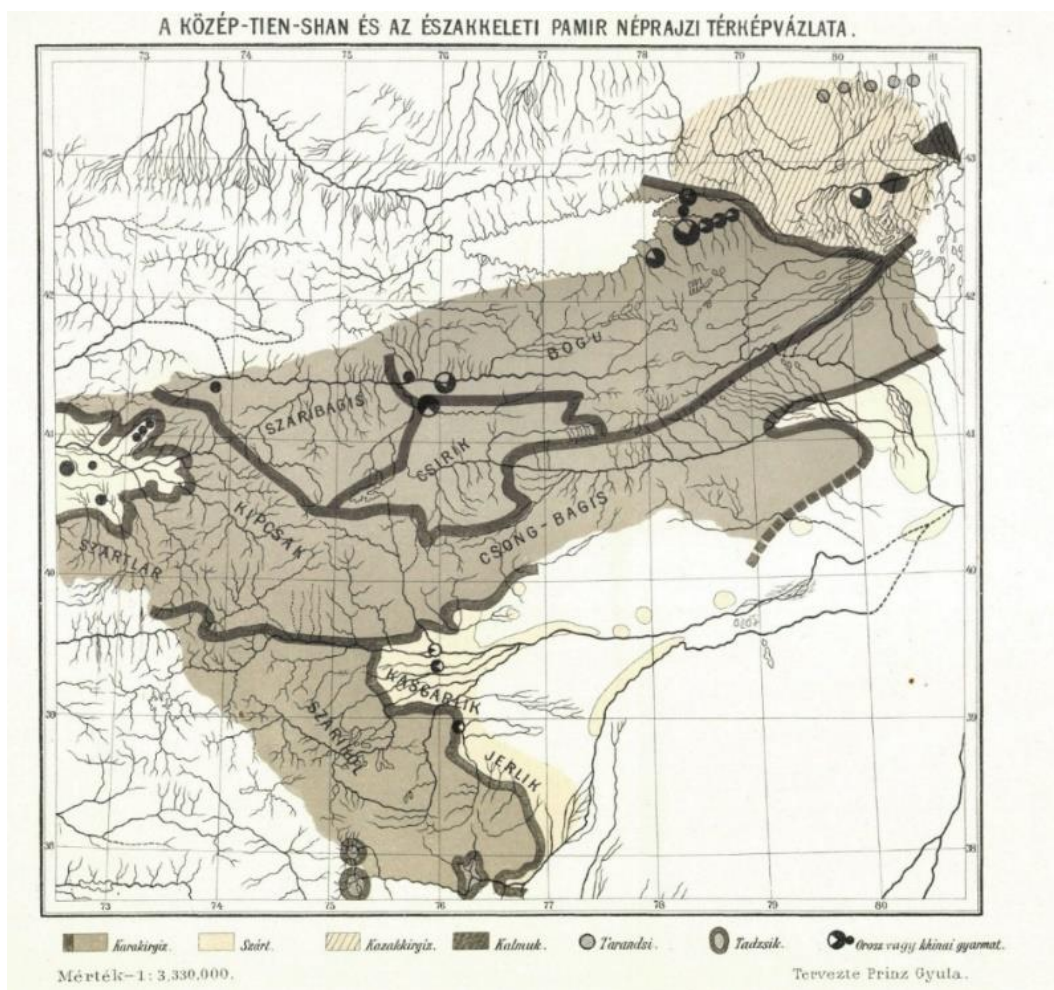
Prinz Gyula saját készítésű rajzai néprajzi tárgyú publikációiban: nemez, készítése, malomkő szállítása, faragott ajtókeretek és téli szállás, Aul a Talrvölgyben (Forrás: Prinz Gy.1911/d, 1912)

Prinz Gyula ötletgazdagsága és leleményessége minden helyzetben megmutatkozott és ügyesen tudott boldogulni az egyszerű, nomád emberek között. Nem a pénz, a rang, a hatalom, hanem a saját fellépése, találékonysága, nyelvismerete és a tudása adott neki tekintélyt több ezer kilométeres távolságra szülőföldjétől. Ezt a fajta tudást sehol nem tanítják, mert az élet maga idézi elő a megoldandó helyzeteket.

Érdemes megemlíteni Prinz egyszerű, de igen találó tereppont azonosítási módszerét. A hegyek között mindig két, egymástól független forrásból szeretne megtudni a hegycsúcsok, szurdokok, gleccserek, folyók nevét, s csak akkor fogadta el hitelesnek az elnevezéseket, ha mindkét adatközlője ugyanazt mondta. Ez a hosszadalmas és fáradtságos eljárás meglehetősen körülményesnek bizonyult, de másképpen Prinz nem tudta volna térképén megbízhatóan ábrázolni és megnevezni az általa látott földrajzi objektumokat.

Prinz még a hitélet jellegzetességeire is figyelte, hiszen a mohamedán világban a vallási szokások ismeretének különleges fontossága van. Az iszlám világban az étkezések is igazodnak a Korán előírásaihoz.

Prinz tisztában volt azzal, hogy a küszöbön álló gazdasági-technológiai változások ezt az elzárt vidéket sem kerülhetik meg, s a közlekedés fejlődése rányomja a bélyegét az élet szinte minden területére. Nem feledkezhetünk meg arról az átfogó néprajzi térképről sem, melyet a Tien-sanban élő népcsoportok területi elhelyezkedésére vonatkoztatva adott közre. A térkép fekete-fehér változatban mutatja be a szártok, a kipcsak kirgizek, a fekete kirgizek, a kirgiz kazakok, a kalmükök, a tarandzsik és a betelepült oroszok elhelyezkedését. A térkép külön érdekessége, hogy az oroszokat számarányuknak megfelelő módon kördiagramokban ábrázolva vetette papírra. Ez a térképe feltünteti az általa Lóczy Lajosról, Déchy Mórról és Cholnoky Jenőről elnevezett hegycsúcsokat.

A Prinz Gyula által bejárt terület etnikai térképe (Forrás Prinz Gy. 1911/d)

5. Összegzés: Prinz Gyula közép-ázsiai utazásainak 21. századi mérlege

Prinz Gyula a 20. század egyik legjelentősebb, nemzetközi hírű magyar származású geográfus utazója, aki amellet, hogy Ázsia utolsó addig ismeretlen vidékeit rajzolta fel a kontinens térképére, számos értékes adattal járult hozzá a klímaváltozás közép-ázsiai hatásainak elemzéséhez.

Közismert tény, hogy a térség országai (Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Kína) vízkészletének jelentős részét a gleccserek olvadékvizei adják. A jövőben várhatóan növekedni fog a lakossági és a gazdasági (pl. villamosenergia termelés) célú vízfelhasználás a térségben. A növekvő vízigény mellett viszont a rendelkezésre álló vízkészlet csökkenésével számolhatunk, hisz a Tien-San gleccserei egyre gyorsabb ütemben olvadnak. Prinz Gyula több száz magasságmérést végzett az általa bejárt területen. Publikációiban részletes

táblázatok közöl az általa bejárt völgyekben a hóhatár, a vegetációs övek határának tengerszint feletti magasságáról, a gleccserek hosszáról és a gleccser elvégződés tengerszint feletti magasságáról. Ezek az adatok nélkülözhetetlenek a térség országaiban a klímaváltozás hatásaira való felkészülésben, különösen a jövőben rendelkezésre álló vízkészlet becslése szempontjából. A Prinz által 1906-ban és 1909-ben mért eljegesedési adatokat összevetve a közelmúlt mérési eredményeivel képet kapunk a gleccserek olvadási üteméről az elmúlt 120 évben, majd ebből kiindulva modellezhetjük a rendelkezésre álló vízkészletek jövőbeli változásait.

Prinz Gyula az általa bejárt területről egy áttekintő, és több nagyon részletes topográfiai térképet készített. E térképeket a földrajzi koordinátarendszerbe illesztve vizsgálni tudjuk az elmúlt 120 év alatt végbement környezeti változásokat, például a tavak feltöltődési ütemének változásait, a csuszamlásokat és más geomorfológiai változásokat. Prinz topográfiai felmérésének egyik legnagyobb jelentőségű felfedezése az volt, hogy az Akszaj-szűrt és a Kokkija-hegység átszelésével rábukkant arra az időszakosan járható völgyre, melyen keresztül át lehet jutni Kínába. Élete alkonyán tréfásan fogalmazta meg, hogy a két ország közötti határt saját belátása alapján ő rajzolta térképre, azon a "senki földjén", melyet sem orosz, sem kínai térképezők lába nem ért.

Prinz Gyula gyönyörűen megrajzolt panorámarajzai részben geomorfológiai, részben geológiai, tektonikai információkat is hordoznak. Ezek a nagy műgonddal készített, tájolással ellátott rajzok a bizonyságok arra, hogy a feltűnően azonos magasságú lánchegységek az altaida néven ismert rendszerbe sorolandók. Kimagasló teljesítménye, hogy kimutatta a Magas Tien-san északi peremét alkotó Terszkej-Alatau hegygerincétől északra húzódó három hegynyulat az altaida idomú redőzetek tartozéka.

A paleohidrogeográfia tárgykörébe tartozik, hogy az Isszik-kul tektonikus árkában 2400 méter magasságban egy harmadkori tó partvonalait fedezte fel. Glaciológiai kutatásainak legfontosabb gyümölcse a Tien-san általa bejárt területéről a pleisztocén eljegesedés 1 : 2 000 000 méretarányú átnézetes térképe.

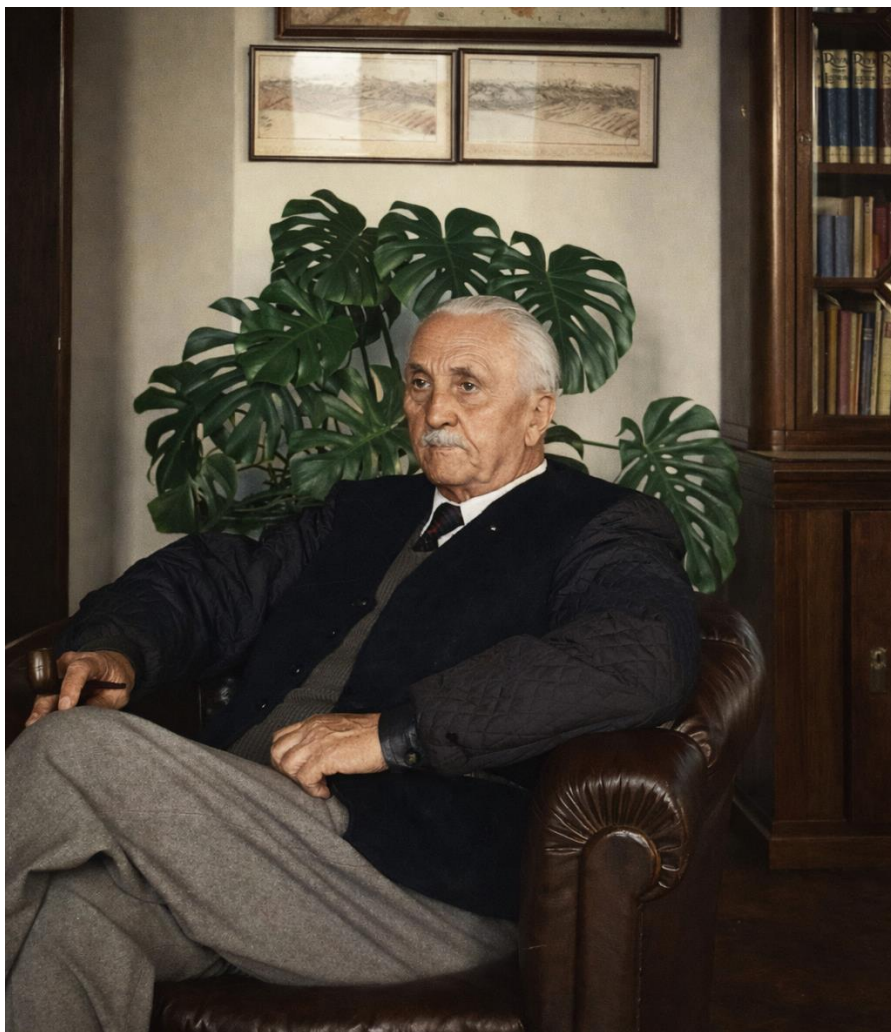
A föld- és hegyszerkezeti viszonyok részletes leírása, értelmezése a magashegységi fennsík, a szűrtök keletkezésére vonatkozó magyarázatok mind-mind Közép-Ázsia geológiai és földrajzi feltárásának ragyogó építőkövei.

Élete alkonyán, egy 1972-ben készült rádióriportban Prinz professzor így tekintett vissza két nagy ifjúkori vállalkozására:

"Két esztendőnek, 1906 és 1909-nek javarészét nappal nyeregben, éjjel sátorban töltöttem. Magamban, egy-két kirgiz legény kíséretében barangoltam be összesen mintegy 280 ezer négyzetkilométernyi területet... nyeregben tettem meg összesen 9150 kilométert. Szinte pontosan annyi út ez, mint légvonalban Budapesttől Tokióig. Ennek az útvonalnak több, mint felén nem járt előttem európai ember."

Prinz Gyula mindig hálás volt a sorsnak, hogy az ifjú geográfusok legnagyobb álmát, az expedíciós-utazást megvalósíthatta, bár nemcsak boldogság, hanem keserűség is fűszerezte életérzését. Az alábbi sorok tanúskodnak a minden külső nehézségen felülkerekedő tudós szemléletmódjáról:

"Ázsia belsejének hegyóriásai még visszacsalogatnak jeges karjaikba. Az én népem nem buzdít ugyan tapsokkal, mint Heddint a svédek. A többi nagy nemzetek gazdag expedíciói között szomorúan festenek szegényes, kicsi vállalkozásaim. Még csak elismerésre is alig számíthatok. De ha megcsap a Tárím-medence száraz, forró csamal szele, akkor visz magával a lakatlan fennsíkok, a csendes pamírok felé, a burános hágókra, a jégárak hideg völgyeibe. Nincs akkor nagyobb örömöm, mint mikor a viharvert koporsóforma kis sátorocskám cövekeit ismeretlen hegyek oldalába verhetem. Nehezen eresztenek vissza Belső-Ázsia hegyei."

Prinz Gyula professzor, a Szegedi Tudományegyetem díszdoktora tanszéki dolgozószobájában (Utólag AI-val színezett fotó. Forrás az SZTE FFI Természet és Környezetföldrajz Tanszék Prinz-archívuma)

Prinz Gyula professzor Ázsiával kapcsolatos írásai a magyar geográfia legértékesebb szellemi kincsesbányái közé tartoznak. Az utókor elismerését jelzi, hogy két hajdani munkahelyén, Szegeden és Pécsen egyetemi előadóterem őrzi a nevét. A közép-ázsiai felfedező expedíciók hőseit, Prinz Gyulát a hazai és az egyetemes földrajztudomány berkeiben mindig számon fogják tartani, mert munkássága alapvető építőkövet jelent a Tien-san feltárásának történetében. Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében, a magyar földrajzi felfedező utazók panteonjában bronz mellszobra, Domonkos Béla szobrászművész alkotása örökíti meg emlékét. Prinz Gyula két belső-ázsiai utazásához

kapcsolódó földrajzi, geológiai és néprajzi munkássága fontos összekötő kapocs a magyar és a kirgiz nép között. Prinz Gyula kirgiz kísérője és segítőtársa, Kurmanbek helyismerete, a magas hegyek között szerzett helyszíni tereptapasztalatai, sokoldalú tájékozottsága és emberi hozzájárulása fontos tényezője volt a két expedíció sikerének.

IRODALOM

- BALÁZS D. 1986: Magyar nevek a Föld Térképén (1.rész) Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 2. pp. 55-58.
- BALÁZS D. 1993: Magyar Utazók Lexikona - Budapest Panoráma
- HAVASNÉ BEDE P. - SOMOGYI S. 1973: Magyar utazók, földrajzi felfedezők - Tankönyvkiadó, Budapest
- JAKUCS L. 1982: Megnyitó a Prinz Gyula Emlékülésen - Földrajzi Közlemények
- KECSKÉS T. 1982: Prinz Gyula Ázsia-kutató professzorunk emlékezete Vasi Szemle XXXVI. Évf. 3. Szám
- KUBASSEK J. 1993: Magyar utazók Ázsiában - Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- KUBASSEK J. 1994: Magyar expedíciók Ázsiában - Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest
- MAGIDOVICS I.P. 1961: A földrajzi felfedezések története - Gondolat Kiadó Budapest
- MERZBACHER, G. 1907: Megjegyzések Prinz Gyula dr. útijegyzeteihez. Földr. Közl.
- PÁPA M. 1968: A tudomány és a turistaság szolgálatában. Dr. Prinz Gyula köszöntő Prinz Gyula 86. születésnapján a Magyar Természetjáró szövetségben
- PRINZ GY. 1906. 1907. 1908: Úti jegyzetek Közép-Ázsiából. Földr. Közl.
- PRINZ GY. 1908: Néprajzi megfigyelések a Tiensanban. M.N. Múzeum Néprajzi Oszt. Ért. IX.
- PRINZ GY. 1909: Die Vergletscherung der nördlichen Teiles des zentralen Tien-Schan Gebirges. Mitt. d. k. u. k. Geogr. Ges. f. Wien
- PRINZ GY. 1910: Vorläufiges Bericht über meine zweite mittelasiatische Reise. Petermanns Geogr. Mitt.
- PRINZ GY. 1911/a: Beiträge zur Morphologie des Kuldschaer Nan-schan. Mitt. d. k. u. k. Geogr. Ges. f. Wien,
- PRINZ GY. 1911/b: Utazásaim Belső-Ázsiában. Budapest,
- PRINZ GY. 1911/c: Ázsia szívében. Budapest,
- PRINZ GY. 1911/d Második belsőázsiai utazásom néprajzi eredményei. = Néprajzi Értesítő 12. pp. 69–74., 1 t.; pp. 199–213, 268–278.; 13
- PRINZ GY. 1912/ Második belsőázsiai utazásom néprajzi eredményei (1912) pp. 56–63, 131–140.; 14 (1913) pp. 165–178. és klny.: Bp., 1913. Hornyánszky. 63 p., 2 t
- PRINZ GY. 1916: Eljegesedéstani adatok Belső-Ázsiából. MÁFI Évk.
- PRINZ GY. 1922: A Bolor-tag. Földrajzi Közlemények
- PRINZ GY. 1928: Ergebnisse der Forschungsreise durch Innerasien. Pécs
- PRINZ GY. 1939: Közép-Ázsia ősi tönkfelszíne. Mat. és Term. Tud. Ért. 58.
- PRINZ GY. 1939: A Magas Tiensan. MÁFI Évk. 33. K.

PRINZ GY. 1939: Zentralasiatische Landschaftstypen. - Földrajzi Közlemények
 PRINZ GY. 1941: A Bolor. - MÁFI Évk.
 PRINZ GY. 1945: Utazásaim Belső-Ázsiában. - Nagy Turán földrajzi ábrázata. Budapest,
 PRÓBÁLD F. - HORVÁTH G. 1998: Ázsia, Ausztrália, és Óceánia földrajza
 SOMOGYI S. 1974: In Memoriam. Búcsú Prinz Gyulától - Földr.Közl.
 SOMOGYI S. 1984: Prinz Gyula, a földrajztudomány egyetemes művelője
 Földrajzi Közlemények
 SZABÓ PÁL Z. 1955: Prinz Gyula munkásságának 50 éve. Földr.Közl.
 SZEDERKÉNYI T. 1984: Prinz Gyula, a geológus - Földrajzi Közlemények
 SZENTPÉTERY ZS. 1913: Közzétani adatok Belső-Ázsiából. Prinz Gyula belső-ázsiai kutatásainak közzétani eredményei. - MÁFI Évk.
 VADÁSZ E. 1911: Öslénytani adatok Belső-Ázsiából. Prinz Gyula belsőázsiai utazásainak öslénytani eredményei. - MÁFI Évk.

Köszönetnyilvánítás:

Nagyrabecsüléssel gondolok Balázs Dénesre, aki Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum "Magyar utazók, földrajzi felfedezők " című állandó kiállításon már 1982-ben szorgalmazta Prinz Gyula expedícióinak méltó bemutatását, tárgyi emlékeinek megőrzését. Hálásan köszönöm a család önzetlen segítőkészségét a kiállítás megvalósításához. Köszönöm Prinz Gyula fiának, Dr. Prinz Gyulának, hogy bizalmába fogadott, s 1984-ben a Magyar Földrajzi Társaság által szervezett, Kaukázusban tett utunk során két héten keresztül megosztotta velem édesapjára vonatkozó emlékeit és ösztönzött ezen tanulmány megírására. Köszönöm Dr. Szilassi Péter docens úr (Szegedi Tudományegyetem), kedves barátom önzetlen segítségét e kiadvány megjelentetéséhez. Köszönöm Dr. Wilhelm Zoltán és Dr. Tésits Róbert docens uraknak (Pécsi Tudományegyetem) a rendelkezésemre bocsátott forrásanyagokat. Hálás vagyok Dr. Krisztin Tibor professzor úrnak, a Szegedi Akadémiai Bizottság elnökének a kiadvány önzetlen támogatásáért. Nagyrabecsüléssel és köszönettel adózom Dorogi Sándor biskeki magyar nagykövet úrnak és Fal Beáta kulturális attasénak, hogy felismerték e téma tudományos és kulturális jelentőségét és hatékonyan elősegítették, hogy Kirgizisztánban méltó emléke legyen Prinz Gyula nemzetközi híró munkásságának. „Köszönetünket fejezzük ki az együttműködésért Nazgul Alibajevának, a Közép-ázsiai Alkalmazott Földtudományi Intézet (CAIAG) »Kapacitásbővítés és Tudományos Együttműködés« osztályvezetőjének

Narinban, az Állami Múzeumban az alábbi magyar, kirgiz és orosz nyelvű emléktábla őrzi a nemzetközi híró magyar földrajztudós emlékét:

PRINZ GYULA
(1882-1973)
MAGYAR FÖLDRAJZTUDÓS, A TIEN-SAN KUTATÓJA
A KIRGIZ NÉP BARÁTJA
MAGYARORSZÁG NAGYKÖVETSÉGE BISKEK

ПРИНЦ ДЬЮЛА
(1882–1973)
МАЖАР ГЕОГРАФЫ, ТЯНЬ-ШАНДЫН ИЗИЛДӨӨЧҮСҮ
КЫРГЫЗ ЭЛИНИН ДОСУ
МАЖАРСТАНДЫН БИШКЕК ШААРЫНДАГЫ ЭЛЧИЛИГИ

ПРИНЦ ДЬЮЛА
(1882–1973)
ВЕНГЕРСКИЙ ГЕОГРАФ, ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ТЯНЬ-ШАНЯ
ДРУГ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА
ПОСОЛЬСТВО ВЕНГРИИ В БИШКЕКЕ

A kiadvány megjelenését támogatták:

Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága,
Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériuma
Szegedi Tudományegyetem Természet és Környezetföldrajz Tanszék

Szerkesztés (ábrák, szöveg): Dr. Szilassi Péter, az MTA doktora, egyetemi
docens, Szegedi Tudományegyetem Természet és Környezetföldrajzi Tanszék

Copyright © 2026, János Kubassek. All rights reserved.

Prinz Gyula (1882–1973) geográfus, a Tien-san³⁰ kutatója. Emlékmű Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum kertjében (Domonkos Béla alkotása, 1993).

Fotó: Dr. Pinczés Sándor, <https://www.kozterkep.hu/>